

društveni pokreti, civilno društvo i problem suvereniteta

endrju arato i džin koen

Ono što je u savremenim pokretima novo je naglasak na odbrani društva bez istovremenog pokušaja da se preuzme vlast, bez zahteva da se ponište razlike u strukturi društva, ekonomije i politike. Savremeni pokreti i njihovi teoretičari operišu u okviru koji podrazumeva pa čak i brani strukturu diferencijaciju koliko i socijalne prostore u kojima može da se pokrene akcija orijentisana ka smislu i solidarnosti. Oni ne teže ukidanju formalno demokratske, moderne države i prihvataju neke oblike moderne ekonomije. U tom smislu, oni prevazilaze suprotstavljenosti »reforme« i »revolucije« tipično u ranijim demokratskim pokretima za odbranu društva. Da se razumemo, mnogi analitičari prenaglašavaju anti-produktivistički, post-materijalistički kulturni model savremenih pokreta kao njihovu osnovnu karakteristiku.

TEZA I

Moćan društveni pokret, koji kombinuje program demokratske revolucije s tipovima udruživanja karakterističnim za borbu radničke klase, u »totalitarnom« okruženju, dramatično uspešno, inicira konstituisanje novog tipa civilnog društva zasnovanog na solidarnosti, legalitetu, pluralizmu i javnosti. Ipak, uprkos neporečivoj legitimnosti u društvu, ovaj pokret slomljen je vojnom silom partijske države i doveden na ivicu dezintegracije.

TEZA II

Predstavnici ekološko-alternativnog pokreta, koji je imao ogroman uticaj na javno mnenje, izabrali su u nacionalni kao i u nekolicinu lokalnih parlamentara. Ogranicena striktnim demokratskim pravilima, poput imperativnog mandata, i izvesnim ideološkim fundamentalizmom, većina ovih predstavnika je u ovom trenutku nesposobna za kompromise i stoga spričena da pravi koalicije koje bi pomogle ostvarivanju nekih [ne svih] ciljeva. Ukoliko oni ostanu u parlamentu, na ovoj osnovi nisu isključene mogućnosti blokade parlamenta i ustavne krize. Međutim, ukoliko, oni svoju sadašnju poziciju anti-partijske partie koja se suprotstavlja formalno demokratskom sistemu u ime suštinske demokratije zamene parlamentarnom saradnjom, moguć je dubok raskol u samom pokretu.

TEZA III

Snažan mirovni pokret, koji je već uticao na retoriku i taktiku američkog političko-vojno-industrijskog kompleksa i relevantne pozicije nekoliko evropskih vlada, prema izjavama svog najpoznatijeg zastupnika, suočava se sa dvostrukom zamkom. Potpuno neočekivano posledica njegovih akcija, ujedinjenih oko sloganova zaštite, demokratizacije i autonomije društva (nacionalne i internacionalne) od negovornih suverenih država, mogle bi voditi jačanju sovjetske imperije i protimerama desnice na Zapadu.

TEZA IV

Jedna relativno nova, socijalistička politička partija, veoma otvorena prema zahtevima ekoloških, feminističkih, regionalnih i samoupravnih pokreta za autonomijom, osvojila je vlast ogromnom većinom na osnovu programa demokratizacije, civilnog društva i jačanja socijalnih aktera u ograničavanju uloge centralizovanog aparata. Nakon poticanja nekih znacajnih reformi u mnogim od ovih oblasti, kao i u dokumentu gradanskih prava i javne komunikacije, nova vlasta postupa prvo etatistički, potom neo-liberalistički, i izgleda jedino zainteresovana za razrešavanje ekonomske krize. Već tokom prve tri godine njene vladavine, društveni pokreti koji su joj pomogli u osvajanju vlasti su učutkani.

**

Usvoj navedenim slučajevima društveni pokreti otvorili su temu o autonomiji i samoodbrani civilnog društva od države. Da li je ovakav povratak kategoriji rane moderne političke teorije celishodan? Mogu li se savremeni pokreti ispravno razumeti u ovom okviru? Da li je moguće povezati oblast samoodbrane i autonomije društva sa demokratizacijom kompleksnih, modernih, društvenih sistema? Dokle god savremene društvene pokrete karakteriše, kao što ćemo pokazati, potpuno novi tip orijentacije prema modernoj državi¹, oni, implicitno postavljaju i pitanje o granicama suvereniteta države vis-à-vis grupnog života koje tek treba razmotriti. Ova pitanja su važna budući da nove društvene pokrete na Zapadu njihovi kritičari, neprestano prikazuju kao fundamentalističke, neo-romantičarske, populističke napade na bit modernog društva. Stoga su oni prikazani i kao inkompatibilni sa savremenim koncepcijama o demokratiji. Naše je uverenje, međutim, da uprkos razlikama u kontekstu, i uprkos nekim fundamentalističkim i anti-modernim tendencijama, ovi pokreti imaju veliku srodnost sa projektom poljske Solidarnosti.² Kreiranje post-buržoaskog, demokratskog, civilnog društva, koje neće biti integrirano samo tržištem i svojnjom, već i mrežama slobodnih asocijacija i javnošću, nezavisnim od centralne državne administracije.

Međutim, u svim navedenim slučajevima društveni pokreti (kao i radikalne reformističke partie) suočili su se sa naizgled nerazrešivim problemom sukoba društva i države. Njihovo

vi pokušaji da stvore post-buržoasko, civilno društvo sudsarili su se s konceptom suvereniteta. Pokušaćemo da taj problem razmotrimo na tri nivoa: (1) preciziranjem šta je to novo u novim društvenim pokretima, koncentrišući se na opšti politički kontekst i pitanje društvenog identiteta;

— (2) problematizovanjem odnosa između pokreta i reformi; — (3) usredosredovanjem na pitanje granica društvene demokratizacije vis-a vis države.

I

Nemoguće je razumeti šta je to novo u novim društvenim pokretima bez refleksije o političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom kontekstu u kome su nastali. U ovom tekstu možemo, međutim, samo ukratko naglasiti neke opšte odlike razvijenih država blagostanja kapitalističkog sistema, nužno je apstrahujući od specifičnih političkih kultura i nacionalnih tradicija.

Danas je opšte prihvaćeno stanovište da formalno demokratski politički sistem izgleda nije sposoban da garantuje kolektivne identitete niti da generiše zajedničku političku volju. U procesu stvaranja organizacija usmerenih na sve birače (»catch all«), radi maksimalizacije glasova političke partije, one su izgubile svaku unutrašnju vezu sa društvenim pokretima i potpuno zanemarile značaj odanosti odredenim pogledima na svet ili motivišućim, akciono usmerenim ideologijama.³ Umesto da artikulišu političku volju socijalnih kolektiviteta, umesto da služe kao sredstvo samo-organizovanja i iskazivanja »društva« (kao slobodno udruženje pojedinaca ili grupa sa specifičnim kolektivnim identitetom) masovne partije (»catch all«) zanemaruju politički subjekti svodeći ga na atomiziranog glasaca bez svojstva, razdvajajući potpuno apstraktnu političku volju građana od socijalne akcije ili identiteta.⁴ Ovaj prenaglašeni raskol između konteksta političkog sistema i socijalne akcije istovremeno znači da organizacione komponente sistema — partije, sindikati, parlamenti, izbori — ne uspevaju da poredaju između kolektivnih identiteta i politike. Partikularizam, egolizam, vlastiti interes, naglasak na instrumentalno/stratešku akciju, i zavisnost pojedinaca i grupa od administrativne države, su posledica ovako »racionalizovane« političke organizacije.

Iako ovde nećemo otvarati raspravu o prirodi i ulozi države u razvijenim, kapitalističkim društвима, možemo samo naznačiti da sve teorije »liberalnog korporativizma«, »refeudalizacije«, »tehnokratije« i »repolitizacije civilnog društva« imaju slične implikacije u odnosu na »kritiku liberalne demokratije«. Na različite načine, ove teorije ukazuju na zaobilaznju institucionalizovane javne sfere (parlamenti, partije) prilikom utvrđivanja politike i odlučivanja. Odgovarajuće denormalizacijama politike, i napuštanje čak i mita o opštjoj, legitimnoj političkoj volji uglađenoj u reprezentativne institucije, slabe mogućnosti estabiliranih, formalno demokratskih, političkih procesa da ubede »manjine« kako odluke donete u korektnoj proceduri odražavaju volju većine, služe interesima društva kao celine, poduzeću snazi boljeg argumenta ili zadovoljavajuju potrebe onih na koje se odnose.⁵ Ekspanzija funkcija države blagostanja imala je za uzgrednu posledicu svodenje političke akcije na stratešku akciju i administrativnu kontrolu.

Od tako nastalih fiskalnih i problema racionalnosti mnogo je važnija dublja penetracija državne birokracije u sve srede društvenog života. Kako su »javne«, administrativne ustanove, preuzimale sve više zadataka u socijalizaciji i briži za stanovništvo, tako je rastao broj psihologa, medicinskih, obrazovnih i porodičnih eksperata, povećavajući zavisnost privatnog pojedinca od uslužnih organizacija a istovremeno se smanjivao značaj ovih oblika zajedništva koji su ranije zadovoljavali neke od ovih ciljeva. Zahvaljujući autonominu, koje postavljaju novoformirane grupe i pokreti, predstavljaju direktni odgovor na brzinu ubacivanja administracije u socio-kulturalni svet — život. Ukratko, ugroženi su društveni prostori u kojima se stvarala solidarnost, smisao i konsenzualna koordinacija interakcije. Znatno se sužava mogućnost atomiziranih građana da komunikativno dodu do moći, autoriteta i legitimnosti, a njihov društveni svet se redukuje na uloge potrošača, klijenta ili pacijenta.⁶

Medutim, nisu samo političke institucije izgubile moć da mobilisuju socijalne aktere, da »demokratski« generišu političku volju i da izazivaju koherentne društvene identitete. Istovrsne poteškoće evidentne su i u opštedruštvenim, socijalno-ekonomskim organizacijama — posebno u sindikatima, koji su prethodnoj generaciji izgledali kao avangarde ekonomske demokratije. U okviru države blagostanja ili socijalno demokratskih kompromisa, sindikati su svoju ulogu

1. Dobru raspravu o ovom pitanju nude Claus Offe »Konkurrenzpartei und kollektive politische Identität«, in Parlamentarisches Ritual und Politische Alternativen, Roth and Roland, eds [Frankfurt, 1980] pp. 26-42.

2. Cf. Alain Touraine, Solidarity [New York, 1983] za diskusiju o fundamentalističkim i modernističkim tendencijama u okviru same poljske Solidarnosti.

3. Ibid., i takođe Otto Kirchheimer, »The Waning of Opposition in Parliamentary Regimes« i »The Vanishing Opposition«, in Politics, Law and Social Change, [New York, 1969].

4. Offe, op. ci.

5. Claus Offe »Political Legitimation Through Majority Rule?« Social Research, Vol. 50 No. 4 [Winter 1983], pp. 709-757.

6. Jürgen Habermas, »New Social Movements«, Telos #49 [Fall 1981] pp. 33-38.

7. Claus Offe, »The Attribution of Public Status to Interest Groups« Observations on the West German Case, in Berger, ed., Organizing Interests in Western Europe, [New York, 1981], pp. 123-159.

8. Pierre Rosanvallon, »La Deregulation sociale«, Intervention #2, [January — February 1983], pp. 87-94.

DRUŠTVENI POKRETI

sveli na zahteve za preraspodelu u korist članova koje istovremeno discipliniraju nudeći im u zamenu priznanje, prava garantovana kolektivnim ugovorima, i u nekim slučajevima (Zapadna Nemačka, Švedska) izvestan broj predstavnika u institucijama odlučivanja.⁷ Na ovaj način sindikatima je, bilo relativno jednostavno da očuvaju izgled organizacije koja brani i predstavlja interes radničke klase kao celine. Uzimajući u obzir opšti napredak i rast, oni su jedino reprezentovali potrebe radnika kao potrošača. Međutim, zaustavljanjem visokih stopa ekonomskog rasta nastupilo je stanje nulte—sume između sve većih investicija i potrošnje, izmedju zaštite u privilegovanim sektorima tržišta rada i totalne nesigurnosti i nedostatka zaštite u opadajućim sektorima, ili, za nove socijalne slojeve. Uloga sindikata stoga je drastično svedena na odbranu vrlo posebnih interesa određenih grupa radnika. Izmenjeni socijalni sastav radne snage i pojave novih formi siromaštva i marginalizacije (povremeno zaposlena omladina, žrtve lokalnog ili regionalnog privrednog opadanja, stari, rano penzionisani, žene) podrazumevaju nastajanje novih vrsta potreba i ciljeva koje sindikati više, nisu u stanju da zadovolje. U isto vreme, sve veći deo životnog standarda pojedincu sve manje zavisi od zarađa, a sve više od socijalne pomoći, javnih službi i poreskih obaveza koje su ustanovljene na nivou političkog sistema, a ne na nivou preduzeća.⁸ Ovakav razvoj situacije postaje ključni izazov klasičnoj ulozi sindikata. Politički deficit i političkih partija i sindikata u jednom se podudara: kriza ekonomskog rasta i redistributivne države znači da artikulacija i odbrana posebnih interesa više nemaju svoje mesto u koherentnom političkom ili socijalnom projektu. Pozivi na očigledno nepostojeci, objektivni, klasni interes ne mogu takođe biti zamena za formulisanje smislenog kolektivnog identiteta onih za koje ove organizacije tvrde da ih predstavljaju. Dakle, ni komponente političko-ekonomskog sistema, ni partie, ni sindikati, nisu odgovorili zadatku. Zato se javlja opadanje članstva kao i smanjivanje sposobnosti da se mobilisu zajednički interesi ili stvara konsenzus.

Nije iznenadenje stoga, da oni koji su aktivni u novim društvenim pokretima — mladi, žene, novi marginalci, novi srednji slojevi — ne mogu da se prepoznuju u institucijama političkog i ekonomskog sistema i zato pokušavaju da ih prevaziđu.⁹ Novi društveni pokreti počinju upravo tamo gde su postojeće, vele, formalne organizacije, stale: da bi proširili, redefinisali i demokratizovali društvene prostore za pojavu novih, kolektivnih identiteta, novih značenja, novih solidarnosti i novih oblika demokratskog organizovanja. Savremeni društveni pokreti, (i, u tom smislu, patologija individualnog i društvenih identiteta i reakcionarnih zahteva za zajednicom) mogu se tumačiti, delom, kao odgovori na preveliko upitanje administrativno /ekonomskog pod sistema u moderni sociokulturalni svet—život.¹⁰ Iznad svega, oni reaguju protiv redukcije političkog na administrativno, protiv političkog udruživanja umesto interesne organizovanosti, koje je prevashodno usmereno na državnu redistributivnu politiku.

Medutim, ono što je u savremenim pokretima novo je na glasanak na odbrani društva bez istovremenog pokušajike da se preuzme vlast, bez zahteva da se ponisti razlike u strukturi društva, ekonomije i politike. Savremeni pokreti i njihovi teoretičari operišu u okviru koji podrazumeva pa čak i brani strukturnu diferencijaciju koliko i socijalne prostore u kojima može da se pokrene akcija orijentisana ka smislu i solidarnosti. Oni ne teže ukidanju formalno demokratske, moderne države i prihvataju neke oblike moderne ekonomije. U tom smislu, oni prevazilaze suprotstavljenost »reforme« i »revolucije« tipično u ranijim demokratskim pokretima za odbranu »društva«.¹¹ Da se razumemo, mnogi analitičari prenaglašavaju anti—prodviktivistički, post—materijalistički kulturni model savremenih pokreta kao njihovu osnovnu karakteristiku. I zista, uprkos izvesnoj antimodernoj retorici, mnoge formulacije ekološkog pitanja korespondiraju sa komunikativno re—interpretiranom etikom odgovornosti kad je u pitanju razvoj, i sa izuzetno refleksivnim kulturnim modelom kad je u pitanju istoričnost i politički izbor u društvu. Svakako, ostaje jedno od spornih pitanja: kakva industrijalizacija, kakva društvena artikulacija i politička forma, moraju biti uspostavljeni da bi se uključile u elemente ovog kulturnog modela.¹² ali, kulturni model nije jedino što nove odvaja od nekih ranijih pokreta za demokratizaciju društva. Ono što je značajnije je činjenica da pokreti koji reaguju protiv administrativnog ili kapitalističkog nivelišanja savremenog civilnog društva ne teže povratku u egalitarnu totalnu zajednicu, već nastoje da prošire i odrubne prostore socijalne autonomije. Svi savremeni društveni pokreti teže socijalnim prostorima u ime **autonomije, pluralizma, prava na razliku bez istovremenog odustajanja od formalno-pravnih principa modernog civilnog društva, ili univerzalnih principa formalne, demokratske države.**

Afirmacija ovih principa i odbacivanje revolucionarnih mitologija ne vodi pokrete u političku orientaciju tipa klasičnog reformizma. Pre bi se moglo reći da fundamentalno pozitivan, iako kritički stav prema civilnom društvu, **odvaja** savremene pokrete od oba tipa ranijih demokratizujućih pokreta: onih što se okupljaju oko ofanzivne strategije za produžetak demokratske revolucije putem reforme političkog sistema (uključivanje isključenih); i onih, usmerenih na defanzivne strategije protiv države i tržišta u ime totalno demokratske, Egalitarne reorganizacije i de—diferencijacije društva, ekonomije i politike.¹³

Novi pokreti baštine na dostignućima bivših demokratskih pokreta, pluralističkog civilnog društva i formalne demokratije, u svojim potragama za novom solidarnošću, javnim prostorom i dodatnim, demokratskim formama. Ni formalno demokratske političke institucije, ni demokratizujući društveni pokreti ne mogu preživeti bez snažnog civilnog društva, čije su forme udruživanja ključni nosioci istorije, memorije, tradicije, i potencijalno, demokratske interakcije.

Projekt post buržoaskog, civilnog društva povezan sa **post-materijalističkim** vrednostima ogleda se u raznovrsnosti i pluralizmu savremenih oblika borbi. Otuda je uzaludan teorijski ili organizacioni pokušaj da se one objedine u okviru samo jedne sistemski kontradikciji ili klasne konfrontacije. Borbe za demokratsku lokalnu ili regionalnu autonomiju, protiv kulturnih institucionalnih, administrativnih ili tehnoloških monopola predstavljaju izazov za administrativni državni aparati ili kapital, i sprečavaju svedenje legitimne kolektivne akcije samo na organizacije političkog sistema. To znači da je dovedeno u pitanje i **mesto** a ne samo **sadržaj** političke akcije. Pokret deluje i raspaljiva u prostorima izvan političkog sistema: u crkvi, klubovima, oslobođenim urbanim prostorima, univerzitetima itd. Njihove kompleksne mreže posvećene prenošenju informacija, artikulisanju solidarnosti, i ekonomskе samopomoći obezbeđuju nove kolektivne simbole i identitete »odozdo«. Oni mogu reaktivirati demokratsku političku kulturu i oziveti normativnu dimenziju socijalno-političkog života koji je atrofiran u institucionalizovanim javnim prostorima.¹⁴ Ekspanzija političkog života pokrenuta na mnoštu mesta u društvu, logično dovodi do dva ključna problema: odnos pokreta prema postojećim institucijama i institucionalnoj reformi, utvaramo problemu suvereniteta; i drugi, o grančinoj liniji između države i društva.

Pre nego što razmotrimo ove probleme, pokušaćemo da definisimo osnovne nivoje naše ključne kategorije — civilnog društva. Istorijski govorci, počev od 19. veka, civilno društvo označavaju domen interakcija zaštićen od državnog upitanja i »negativno« definisan nizom građanskih prava institucionalizovanih u ustavima i u formalnom pravu: privatna sfera porodice, društvena i javna sfera dobrovoljnih organizacija, sloboda, štampe i okupljanja, i tržišna ekonomija. Devetnaestovkovni liberalni model dualiteta država — civilno društvo, i sam nasleden od demokratskih pokreta protiv apsolutističke države doveo je do razvoja političke javne sfere (parlamenta) koja može da posreduje opasan raskol između države i društva. U okviru institucionalizovane javne sfere, ovo posredovanje je uveliko obliko diskurzivne interakcije koja stvarno kompromiše i političku volju sa univerzalističkim zahtevima čime se sprečava zloupotreba vlasti od strane države.

Na **normativnom** nivou civilno društvo obuhvata dva, često, kontradiktorna principa. U verziji **ekonomskog** liberalizma i utilitarizma, ono je redukovano na ekstremni individualizam orientisan na privatnu svojinu i slobodno tržiste, i pre svega je bilo predstavljeno kao »sistem potreba«. U stvarnosti civilno društvo ipak je istovremeno izvor legitimnosti države. Politički aktери smatrani su **predstavnicima** prosvećenog javnog mnenja. Njihove odluke u okviru političkog sistema (zakonodavstvo) trebalo je da iskazuju input uz poslednju kontrolu javnog mnenja nad tim predstavnicima. Legitimnost je izvedena iz univerzalnosti ustanovljenih zakona i njihove saglasnosti sa najopštijim konsenzusom suverene populacije.

Za političke liberale poput Tokvila i J. S. Mila **normativna** dimenzija civilnog društva odnosi se na međuzavisnost legitimnosti i demokratije, s jedne i principa pluralnosti udruživanja (istovremeno i dobrotvornih i političkih) s druge strane. Kao dodatak konceptu negativne slobode, tipično za svaki liberalizam, ova druga tradicija liberalne misli definisala je pozitivni koncept slobode u smislu aktivnog učešća gradana u političkom životu na lokalnom i/ili regionalnom nivou. Učešće pojedinaca u procesima politike i u dobrotvornim oblicima udruživanja obuhvata, prema Tokvilu i Milu, proces političke **paideie**, generišući odgovornost, vrlinu (zainteresovanost za javno relevantan pitanje) i društvenu solidarnost (integraciju). Ona je čak, nužan preuslov da bi formalno demokratske institucije političkog sistema ostale demokratske.

Mada ova normativna koncepta civilnog društva brane, njegovu »autonomiju« **vis-à-vis** države, oni se medusobno ipak, razlikuju. Prvi ima tendenciju da društvo svede na ekonomiju i individualnost na posesivni individualizam voden instrumentalnom ili strateškom akcijom. U cilju odbrane samoregulativnog tržišta i kapitalističkog sistema proizvodnje kao ključnih integrativnih principa društva, ekonomski liberalizam bio je upotrebljen da ospori pravo na udruživanje koje je potom postalo suštinski element nezavisnog civilnog društva. Druga verzija postulira politički značaj društvene akcije u civilnom društvu, brani pluralnost udruživanja kao suštinsku za demokratsku politiku i mnoštvo demokratskih formi. Ona stoga razlikuje ključne elemente civilnog društva i od sistema potreba i od države.

Moguće je prigovoriti tvrdnjom da nas je najveći 19-tovекovni liberalni zagovornik civilnog društva, Tokvil, ostavio s paradoxom: tj. da vitalno, demokratsko, pluralističko civilno društvo izgleda moguće samo u pre-industrijskoj Americi zahvaljujući jedinstvenom sklopu okolnosti i tradiciji. Postoje dva načina da se na ovaj prigovor odgovori. Prvo, moglo bi se istaći, da savremeni pokreti pokazuju da iako norme civilnog društva (pluralizam, publicitet, demokratsko udruživanje) više nemaju dovoljnu motivacionu, snagu za liberalizam XX veka, one i nadalje stoje u osnovi identiteta i projekata socijalnih aktera, mada u radikalizovanu i preformulisanu verziju. Naravno, moguće je da je uprkos tome, razvoj u dvadesetom veku učinio ključne normativne dimenzije civilnog društva irelevantnim. Dužnost je teoretičara da pokazuju da li su projekti dalje demokratizacije društva kompatibilni sa modernom, tj. s funkcionišanjem moderne državne administracije i moderne ekonomije.

Noviji radovi Jürgena Habermasa nude najzanimljivije upute u ovom smislu.¹⁵ Na izuzetno apstraktnom, metateorijskom nivou, on je analizirao sve elemente naše jedinacne — civilno društvo, ekonomija, država, kao delovanje različitog tipa racionalnosti: instrumentalne, strateške, normativne i komunikativne.

9. Jean L. Cohen, *Rethinking Social Movements*, Berkeley Journal of Sociology, Vol. 28 [Fall 1983], pp. 97-113.

10. Habermas op. cit.

11. Cohen, op. cit.

12. Alain Touraine, *Antinuclear Protest*, [New York, 1983], Part One, pp. 3-28, i Claus Eder, *A New Social movement?*, Telos, 52 [Summer 1982], pp. 5-20,

13. Cohen, op. cit.

14. Vidi: Anderzej Arato, *Civil Society vs. The State*, Telos, # 47 [Spring 1981], pp. 23-47 i Andrew Arato, *Empire vs. Civil Society: Poland 1981-82*, Telos, # 50 [Winter 1981-1982], pp. 19-48, za diskusiju o ovom procesu u poljskom društvu.

15. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, [Frankfurt, 1981]

16. Vidi: Andre Gorz, *Farewell to the Working Class*, [Boston, 1982]

DRUŠVENI POKRETI

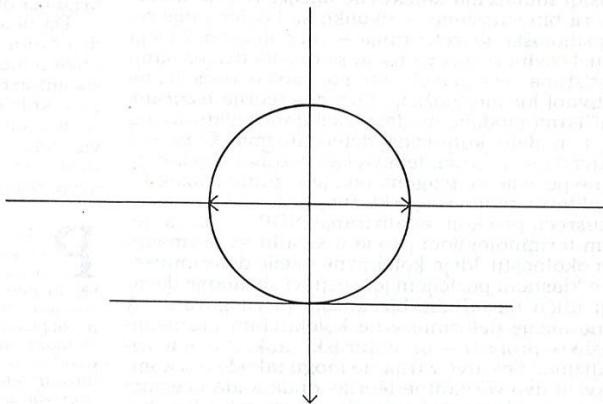
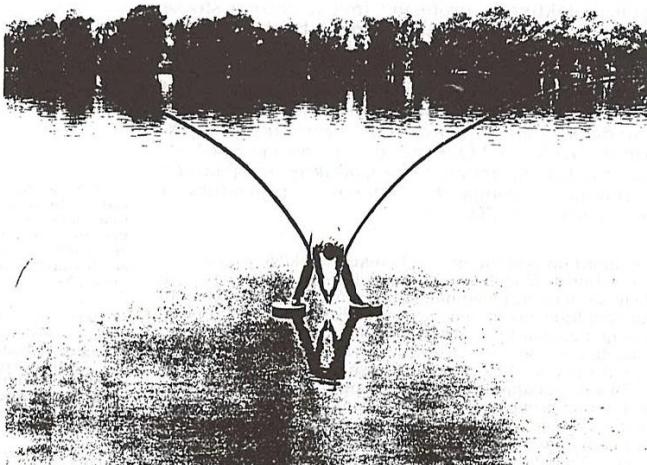
Njegov pristup nam omogućava da demokratizaciju pojmimo u svetu porasta komunikativne interakcije u svakom domenu (ili mogućnosti komunikativne interakcije) nasuprot strateškoj/instrumentalnoj i normativnoj orijentisanoj. On nam takođe pruža osnovu za odgovor na istoričke implikacije Tokvilovog paradoksa. Analiza tipova akcija, koja pretpostavlja iskustvo civilnog društva, otkriva da stepen u kome se svaki oblik akcije prilagodava specifičnim institucijama ima empirijsku osnovu i jeste normativno pitanje koje zavisi od stepena razlikovanja i od projekata aktera u svakom domenu. Drugim rečima, ovaj nivo analize omogućava nam da vidimo da su principi civilnog društva otvoreni za različite oblike institucionalizacije od kojih »buržoasko-kapitalističko« društvo i monistička, suverena država predstavljaju samo jednu od mogućnosti. To, zatim omogućava da prihvatimo nužnost neke vrste koordinirajućih ili podsticajnih mehanizama (tržišta i državne administracije) a da se, istovremeno, ne brane neki postojeci aranžmani, niti postuliraju romantične anti-moderne verzije, sa analitičke tačke gledišta, možemo izvesti barem teorijsku mogućnost post-buržoaskih formi civilnog društva koje bi moglo da institucionalizuje nove i demokratske odnose, realizujući tako utopiski sadržaj teorija o civilnom društvu u prihvatljivoj formi.

Počinjanje pokreta s projektom post-buržoaskog, civilnog društva omogućava nam da učinimo korak dalje – da razjasnimo odnos između samo-odbrane društva i demokratizacije. Ovaj bi projekt mogao, a često i jeste, značiti pokušaj ponovnog uspostavljanja nezavisnih socijalnih prostora namenjenih komunikativnoj interakciji u »šupljinama« moderne, racionalizovane, ekonomije i države.¹⁴ Ali, on bi, takođe, mogao da podrži i izazov postoećim institucijama države i ekonomije u smislu proširivanja principa demokratskog udruživanja na ekonomsku sferu, kao i revitalizacije demokratskih institucija koje su ugradene u državu. Posledica bi bila spajanje institucionalizovanih, kao i neinstitucionalizovanih

U ovom smislu mogu se učiniti dve važne napomene u vezi sa konceptom institucionalnih reformi. Prvo, plobovi ranijih borbi za demokratiju-parlament, pluralizam partija, sindikati, raspodela moći, princip vladavine većine i prava manjina, struktura kompromisa – neizbežni su i prilikom stvaranja političkih normi i odluka *vis-a vis* opštег dobra. Svaki pokušaj da se od ovih demokratskih formi udalji vodi u autoritarizam. Drugo, da razliku od običnih »reformskih« strategija za upravljanje krizom, koje teže da smanje ili izmanipulišu ulogu participacije i demokratskog konsenzusa u odlučivanju, institucionalne reforme podrazumevaju razvoj novih oblika kompromisa zasnovanih na javnosti, kreiranja novih kontra-vlasti u političkom i ekonomskom domenu i u institucionalizaciji diskursa (javnih prostora) u domenu socijalnih interakcija u kojima prethodno nisu postojale (na pr. kapitalističko preduzeće).

Naravno, ono što se ovde propagira je dvostruka strategija demokratizacije koja obuhvata i pokrete i organizovane političke aktere (partije, sindikati). Pored odbrane novih oblika udruživanja, demokratske interakcije i socijalnih prostora, moraju se obuhvatiti i postojeće institucije. Pluralizam borbe mora se izraziti u pluralizmu partija čija je najvažnija uloga ulazak u javnu debatu i izrada političkih predloga bez pretencije da budu jedini glas društva. Mnogostrukost potreba i interesa civilnom društvu i kreativni, demokratski potencijal društvenih pokreta zahtevaju interakciju sa reformski orijentisanim partijama.

Ali, tačno je takođe, da i partije moraju prihvati progresivne dimenzije novih pokreta, ukoliko žele da budu otvorene za nova javna pitanja i da obnove svoj identitet. Partije mogu

sfera akcije, makar i indirektno, u projekt demokratizacije društva. Kakve će biti granice demokratizacije u svakom od domena je praktično pitanje na koje se ne može odgovoriti sa stanovišta sistemskih zahteva. Praktička-komunikativna dimenzija ima prioritet zavisno od prostora koji se želi, ostaviti strateško/instrumentalnoj kalkulaciji, koliko »efikasnosti« – i po koju cenu – želimo ili nam treba.

Samo društveni pokreti i značajni društveni akteri u svakom od domena imaju mogućnost da odrede njemu odgovarajuće forme demokratije, kao i plastičnost institucija uključenih u birokratsku, i/ili, kapitalističku, ekonomsku racionalnost. Jasno je, međutim, da će ove koncepcije post-buržoaskog civilnog društva zahtevati dualnu strategiju (institucionalnu i vaninstitucionalnu) demokratizacije, kao i pluralizam aktera – istovremeno delovanje pokreta »odozgo« i reformskih inicijativa »odozgo«.

II

Mada su društveni pokreti – ključni pokretački proces demokratizacije civilnog društva, oni sami nisu u stanju da omoguće očuvanje, javnog prostora koja njihova praksa i diskurs otvaraju. Ukratko, odredena mera institucionalizacije suštinska je za očuvanje njihovog napretka. Svi pokreti, dakako, ujedinjuju se oko vrednosti i imaju fundamentalističke tendencije. Ipak, čisto defanzivni anti-institucionalni stav je u suprotnosti sa normativnom sadržinom koncepta post-buržoaskog civilnog društva i nosi sobom rizik partikularizma, fundamentalizma, i samo-zadovoljavanja formama akcije koje nemaju trajnost. Alternativni modeli društva koje nude pokreti, međutim, opet zahtevaju, institucionalizaciju, i time spremnost za kompromise.

da nauče mnogo toga od pokreta a pre svega, da je mogućno obnoviti »nestajuću opoziciju« u savremenim političkim sistemima bez povratka na staru model sveobuhvatne partije-pokreta zasnovanog na klasi ili veroispovesti. Reformski orijentisani pokreti, koje branimo, orijentisali bi se na odbranu demokratskog uticaja institucionalizovanih, javnih prostora ograničavajući istovremeno prerrogative države, začarani krug u kome političke institucije gube smisao i značaj za društvene aktere, dok organizovani politički akteri poriču legitimnost neinstitucionalizovanih formama osporavanja i udruživanja, može da se otvari plodnom interakcijom između pokreta i reformatora. Ovakom kombinacijom mogao bi se postići pluralizam demokratskih formi, ispoštovati nužnost rukovodenja i očuvati javni prostori bitni za političku interakciju.

Ipak, predložena interakcija između partija i samo-ograničavajućih pokreta, ili između pokreta i institucionalnih reformi, pokreće fundamentalno pitanje granica **ofanzivne strategije** za demokratizaciju države i politiziranje društva. Jedna je stvar prihvatići u principu onako kako to čine savremeni pokreti, samoogranicenje vis-a vis države, a sasvim druga, utvrditi gde bi trebalo da budu njene granice. Problem suvereniteta, principijelno definije zahteve moderne države za autonominjom i za monopolom nad određenim vlastima. Treba se suprotstaviti zahtevima za apsolutno jedinstvenim, nepodeljenim i neograničenim suverenitetom izraženim u propoziciji »sve ili ništa«. Međutim, čini nam se još uvek otvoreni problem koje dimenzije državnog suvereniteta treba preneti na društvo. Mada moderna država podrazumeva i podložna je moderno civilno društvo, linija njihovog razgraničenja podložna je značajnim varijacijama.

(Nastaviće se)

Andrew Arato
and Jean Cohen,

»Social Movements, Civil Society, and the Problem of Sovereignty«,
Praxis International, 1984, vol. 4, No. 3

Sa engleskog:
Snežana Milićević